

2014. december 7. - **Az „ismeretlen évszázad”, így is nevezik azt a IX. századot, amelynek történelme Szőke Béla Miklós régész több évtizedes munkájának is köszönhetően végre bemutatásra került.**

Miért „ismeretlen” a Kárpát-medence IX. századi történelme, s nekünk magyaroknak miért fontos mégis ez a Honfoglalást megelőző időszak? Többek között ezekre a kérdésekre is válaszolt az MTA BTK Régészeti Intézetének munkatársa. Az interjú első részét közöljük.

– A tanulmányát olvasva számos eddig ismeretlen tézis keltette fel az érdeklődésem, főként a honfoglaló magyar őseinkre vonatkozólag. Miért ismeretlen ez az évszázad, s melyek azok a legfontosabb tények, melyekről beszélni kell a Kárpát-medence IX. századi története szempontjából? Gondolok itt az erőviszonyok alakulására is.

– Sokáig még a nagy történeti összefoglalásokban is csak néhány mondatot szenteltek az avar kaganátus összeomlása és a honfoglaló magyarok megjelenése közötti időszaknak, s kritikátlanul elfogadták a forrásoknak azokat az értelmezéseit, amely szerint az avarok olyan katasztrofális vereséget szenvedtek el a VIII. század végén és a IX. század elején nyugatról támadó Karoling birodalomtól, hogy ebben megsemmisült a nép is. Úgy vélték, hogy helyükre részben nyugati (morva) és déli (bolgár) szlávok nyomultak be, részben pedig – főleg az Alföldön – nagy lakatlan pusztaságok jöttek létre. Ezt a meglehetősen sötét képet először Deér József bontotta meg azzal, hogy Nagy Károly 791. évi, avarok elleni hadjárata közel sem volt olyan megsemmisítő hatású, mint azt életrajzírója, Einhard állította. Az avarok tehát nem pusztultak ki – a régészek mégsem nem tudtak megfelelő 9. századi emlékeanyagot hozzájuk rendelni. A lelethiányt ezért ismét csak történetileg igyekeztek megmagyarázni, amihez a magyarázatot most a X. században összeállított bizánci Suda lexikonban vélték megtalálni. Eszerint a bolgár Krum kán avar foglyokat hallgatott ki, és országuk romlásának okairól kérdezte őket. A foglyok felpanaszolták, hogy „elszaporodtak az egymás elleni vádaskodások, s elpusztították a bátor és okos férfiakat; bűnözők és tolvajok lettek a bírák szövetségesei, ehhez járult a részegeskedés, mert egyre több lett a bor, s az emberek részegeskedők lettek; aztán jött a megvesztegethetőség, továbbá az üzletelés, mert mindenki kereskedő lett, s egymást csalta.” Mivel pedig a lexikonban ezt követően az olvasható, hogy „az avarokat teljesen és mind egy szálra megsemmisítették a bolgárok”, könnyen jött a következtetés, hogy a népiertő maga Krum kán volt, aki 804-805 táján vezetett hadjáratot az avarok ellen. Csakhogy egyetlen más történeti forrás sem erősíti meg a tisztán logikai alapon feltételezett hadjárat tényét és idejét, nem beszélve arról, hogy a bolgár hódításnak sincs régészeti nyoma. Szükségessé vált tehát a történeti és régészeti források újabb alapos kritikai elemzése. A történeti értékelés eredményeként az derült ki, hogy a kaganátus a belső hatalmi harcok következtében gyengült meg annyira, hogy szinte ellenállás nélkül hullt a Karoling birodalom ölébe. A 8. század végére ugyanis a két legfőbb avar méltóság, a kagán és a jugurru közötti ellentétek polgárháborús állapotokig fokozódtak, aminek 796-ban „övéik” vetettek véget azzal, hogy mindkettőt megölték. Az új uralmi viszonyokat 811-ben Aachenben szentesítették. A Dunántúl és a Dráva-Száva köze – antik nevét felelevenítve – Pannónia tartományként a Karoling birodalom közvetlen uralma alá került, míg tőle északra a morvák, délre a horvátok és más déli szláv törzsek gentilis fejedelemségei alakultak ki. Ezek uralkodók hűségesküje és keresztény hitre térése révén csak közvetve tartoztak a frank uralkodó alá. Nagy valószínűséggel ez történt az avarok Dunától keletre maradt részével is, akiknek utolsó uralkodója, Ábrahám kagán 805-ben a Fischa

folyónál keresztelkedett meg, és lett Nagy Károly vazallus alattvalója.

– A frank császárság keleti szegletében Mosaburg mennyire játszott szerepet a birodalom teljes rendszerében? A központ jelentőségére mi a legeklektikusabb példa?

– A Pannóniában berendezkedő Karoling birodalom a 830-as, 840-es években grófságok hálózatát építette ki. Az alsó-ausztriai tulli és a nyugat-dunántúli savariai (szombathelyi) grófságokról létükön kívül többet nemigen tudunk, a délnyugat-dunántúli mosaburgi (zalavári) grófságról azonban szerencsére bővebben szólnak a források. Mosaburg a salzburgi misszionáriusok keleti térítési központja, grófja pedig „egy bizonyos Priwina”, aki korábban Moimar morva fejedelem udvarában tevékenykedett, majd miután onnan menekülnie kellett, Német Lajos keleti frank uralkodótól 838-840 táján a Zala folyó alsó folyásvidékét előbb hűbértulajdonba, majd néhány év múlva teljes tulajdonba kapta. Priwina székhelye Mosaburg (Mocsárvár) Zalavár-Várszigeten épült fel, ahol 60 év intenzív régészeti ásatásának köszönhetően ma már Mosaburg mind a három, történeti forrásban említett templomát azonosítani tudjuk. A Keresztelő Szent János-templom 840 táján a Vársziget közepén fából épült. Tőle délre 850-re készült el Priwina magántemploma Szűz Mária tiszteletére. Végül ugyancsak a Vársziget közepe táján állt Kelet-Közép-Európa eddig ismert legnagyobb korai temploma, a salzburgi érsek által küldött mesteremberek keze nyomán 855 tájára felépült Hadrianus mártír zárandoktemplom, amelynek mérete és összetett liturgiai programja révén minden adottsága megvolt ahhoz, hogy idővel a salzburgi érsekség új, pannóniai püspökségének főtemploma legyen. Mosaburg virágkorát a 880-as, 890-es években élte, amikor Arnulf király pannóniai székhelyévé, „királyi városává” tette – ahogy egy 890-ben kiállított oklevelében nevezi: regia civitas Mosaburg. Előkerültek annak a nagyméretű palotaépületnek a maradványai is, amely a rétegvizonyok alapján nagy valószínűséggel Arnulf itteni palotájával azonos. Mosaburg a IX. század végére egész Pannónia vallási és közigazgatási központjává vált, s nemcsak nevében, de gazdasági és kulturális vonatkozásban is a „birodalmi” városok rangjára emelkedett.

– A magyarság számára miért lehetett fontos célpont Mosaburg? A források alapján hogyan rekonstruálható a két világ találkozása?

– A honfoglaló magyarok Mosaburgot, mint Pannónia székhelyét, minden bizonnyal jól ismerték, vonzó célpont lehetett számukra. Néhány itt előkerült ékszer, övdísz és használati tárgy arra utal, hogy már a „hivatalos” honfoglalás előtt jártak itt magyarok. Nagy valószínűséggel az egyre fokozódó magyar veszély miatt kerítik körbe az addig csak mocsaraktól védett Várszigetet egy szárazon rakott köpenyfalú, föld-fa sánccal. Nem lehetetlen, hogy Arnulf királlyal is itt kötöttek szövetséget, mielőtt 899-ben az I. Berengár itáliai király elleni hadjáratra indultak. S bár onnan 900-ban visszatérve Pannónia nagy részét megszállták, Mosaburgot szemmel láthatóan kihagyták. A régészeti feltárások sem mutatják erőszakos pusztítás nyomát, feltehetően azért, mert a lakosság nagy része még időben biztonságosabb tájakra menekült. Csak a legszegényebbek maradtak helyben, és használták tovább az elhagyott települést. Érdekes módon a honfoglaló magyarok sem települtek Mosaburg falai közé, bár több, a környéken nyitott temető bizonyítja, hogy a térség fennhatóságuk alá került.

– Tanulmányában számos olyan tézist is megmagyaráz, melyekről eddig keveset vagy egyáltalán nem hallhatott a nagyközönség. Mit lehet tudni a magyarság IX. századi Kárpát-medencei jelenlétéről?

– Ahogy korábban is említettem már, a IX. századi történeti rekonstrukciót nagyban hátráltatta, hogy a történeti és régészeti adatok nem korreláltak egymással. Először is azt kellett tisztázni, hogy mik azok a megbízható adatok, amelyekből szilárd alapokra lehet helyezni a

Kárpát-medence IX. századi történetét. Láthattuk, hogy a volt avar kaganátus nyugati felében, akár közvetlen, akár közvetett Karoling uralom alatt állt is a terület, ez eléggé részletesen rekonstruálható. Nem mondható el ugyanez a Dunától keletre eső országrészről. Némely történész máig úgy véli, hogy ez lakatlan „avar pusztasággá” vált. Más a Suda lexikon és nyelvészeti adatok alapján a bolgár birodalom északi határtérségének tekinti. Elég nagyszámú híve van annak az elméletnek is, miszerint a morva fejedelemség nem a Dunától északra, hanem attól keletre és délre terült el. Mindezek az elképzelések azért is találhattak táptalajra, mert azt a kevés történeti forrást, ami mégiscsak a Dunától keletre fekvő területről szólt, nem értékének megfelelően értelmezték. Az utolsó avar követ 822-ben a frankfurti birodalmi gyűlésen vett részt, mivel a vazallus fejedelmek joga és kötelessége, hogy a birodalmi gyűlésen követség révén képviseltesék magát. Más kérdés, hogy az évkönyvírók is kötelességüknek érezték-e minden alkalommal s minden nép esetében beszámolni erről, vagy csak olyankor tették ezt, ha volt is miről írni. Talán ez is az oka annak, hogy 822 után négy évtizedig hallgattak a források. S amikor újra megszólaltak, már nem az avarokról, hanem a magyarokról szóltak.

– Mikor jelentek meg az első hírek őseinkről?

– Az első híradás 862-ből származik, amikor a reimsi Hinkmar érsek arról tudósít, hogy „eddig ismeretlen ellenséges népek, akiket magyaroknak (ungri) neveznek, pusztították az ő (Német Lajos) királyságát.” A helyszín nyilvánvalóan a keleti frank birodalom keleti határvidéke, ahol 861-ben a Német Lajos és fia, Karlmann közötti, váltakozó szerencsével zajló hatalmi küzdelemben nemcsak a morvák vettek részt, akik Mosaburg urát, Priwinát is megölik, de a magyarok is, akik Karlmann és a morva Rastislav fejedelem megbízásából támadtak Német Lajos birtokaira. Szokás a magyarok feltűnésének erre a korai adatára úgy tekinteni, mint valami korai kalandozásra. A magyarok azonban a IX. század végéig mindig csak a Duna völgyében zajló, helyi konfliktusokban vettek részt. Márpedig, ha ez a hadjárat a kalandozások nyitánya, miért nem követték ezt Etelközből újabb, más térségek felé irányuló támadások; ha meg Karlmann és Rastislav csak alkalmi segítségért fordultak hozzájuk, miért nem találtak közelebbi segítséget? S vajon a magyaroknak megérte-e vállalni a hosszú utat, kockáztatva, hogy amikor ideérnek, oka fogyottá válik a megbízás? A fenti kérdésekre csak akkor kapunk logikus választ, ha feltételezzük, hogy a magyarok egy része már 861-ben a Kárpátok koszorúján belül élt, s olyan jól kiismerte magát a helyi politikai-hatalmi viszonyokban, hogy nem riadt vissza alkalmi katonai feladatok vállalásától sem. **Bárány Krisztián**